

PENSIONUL DIN BASARABIA: ȘCOALA EPARHIALĂ DE FETE DIN CHIȘINĂUL INTERBELIC

Doctor în istorie, conferențiar universitar la Facultatea de Istorie și Filosofie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.

Domenii de interes: istorie militară, istoria medicinei, istorie urbană, istoria științei, istoria sportului, studii de istorie orală, editarea surselor istorice, cercetări enciclopedice. A publicat în limbile română, engleză, ucraineană, maghiară, rusă și franceză peste 500 de articole și studii științifice, inclusiv monografii în domeniul istoriei românilor și universală contemporană.

Cărți publicate: *Az Afganisztáni háború (1989–1989)*/ Fordította: Bandi István, Budapest: Zrínyi Kiadó, 2023; *Istoria contemporană. Dicționar enciclopedic*, Chișinău: Editura USM, 2023 (coautor); *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală*, Chișinău: Lexon-Prim, 2022, (coautor); *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași: Ed. Lumen, 2020; *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Iași: Ed. Lumen, 2020 etc.

Ion Valer XENOFONTOV

Pensionul din Basarabia: Școala Eparhială de Fete din Chișinăul interbelic

Rezumat. În studiul de față se prezintă activitatea unei instituții de învățământ de elită din Basarabia dintre cele două războaie mondiale. Școala Eparhială de Fete din cel de-al doilea oraș al României întregite a combinat armonios activitatea teoretică cu cea practică și religioasă.

Prima instituție de învățământ secundar de fete din Basarabia, instituită în perioada imperială, s-a integrat la cerințele statului român. Se promovau valorile naționale, identitatea românească, elevele vizitau provinciile istorice, se obțineau cunoștințe profunde în domeniul vizat, se respectau cu pietate valorile creștine. Sursele arhivistice, memorialistice și literatura de specialitate dezvoltă noi aspecte în tabloul educațional al Școlii Eparhiale conduse cu „mână de fier” de Elena Alistar, unica femeie din Sfatul Țării care a votat Unirea Basarabiei cu România. În materialul analizat se abordează infrastructura instituției, personalul didactic, personalitățile, activitatea didactică și extracurriculară.

Cuvinte-cheie: învățământ secundar, Școala Eparhială de Fete, Elena Alistar, Alexandru Cristea, interbelic, Chișinău, Basarabia, România.

The Boarding School in Bessarabia: The Diocesan School for Girls in Chișinău between the Wars

Abstract. The present study presents the activity of an elite educational institution in Bessarabia between the two world wars. The Diocesan School for Girls in the second city of unified Romania harmoniously combined theoretical, practical and religious activities. The first secondary educational institution for girls in Bessarabia, established during the imperial period, was integrated into the requirements of the Romanian state. National values and Romanian identity were promoted, students visited historical provinces, deep knowledge in the field was obtained, Christian values were respected with piety. Archival, memorial sources and specialized literature develop new aspects in the educational picture of the Diocesan School led with an “iron fist” by Elena Alistar, the only woman in the Country Council who voted for the Union of Bessarabia with Romania. The analyzed material addresses the institution’s infrastructure, teaching staff, personalities, teaching and extracurricular activities.

Keywords: secondary education, Diocesan School for Girls, Elena Alistar, Alexandru Cristea, interwar, Chișinău, Bessarabia, Romania.

A fost prima instituție de învățământ secundar de fete din Basarabia, fiind inaugurată la 3 mai 1864 [1, p. 26]. În 1906 a fost creată clasa a VII-a cu profil pedagogic. Studiile se realizau pe parcursul a doi ani, iar absolventele obțineau dreptul să devină învățătoare în școlile primare.

Între 1918 și 1923, Școala a activat potrivit programei pentru liceele de fete, pierzând dreptul de a pregăti învățătoare în școlile primare de stat. În 1923 s-a instituit Secția normală a școlii în care erau admise, în urma unor probe de concurs, tinerele care aveau patru clase de liceu. Arhiepiscopul Gurie insista asupra menținerii caracterului bisericesc al Școlii Eparhiale. În acest sens se tindea pe restabilirea postului de subdirector, cu obligațiunea de a veghea viața religioasă-morală, iar profesorii să fie creștini ortodocși, iar în școală să fie acceptate doar „fiicele Bisericii Ortodoxe (cu preferință orfanele și fiicele clerului basarabean)” [2, p. 230]. La 1 februarie 1936, în același edificiu activau trei școli diferite: Școala Normală, Școala de Aplicații și Liceul cu secțiile reală și clasică.

Școala, supranumită „Muntele Athos”, se afla nu departe de gara feroviară, „pe o sprânceană de deal, deasupra unei crâșme” [3, p. 30]. În direcția Școlii Eparhiale „pavajul din piatră a încetat; i-a luat locul lutul, pavajul natural, uscat numai cât e soarele” [4, p. 87]. Lipsa pavajului oferea, astfel, acestei părți a Chișinăului aspectul unui mare centru rural.

Școala amplasată pe str. Muncești, nr. 101, avea un parc imens pe deal, „un local în care te pierzi ca într-un labirint” [5, p. 1-2]. Edificiul aflat în proprietatea Eparhiei Basarabiei includea 247 de încăperi (capelă, clase, laboratoare, cancelarie, bibliotecă, spital, locuințe pentru corpul didactic, stație electrică, brutărie, baie, fântână arteziană, patru pivnițe mari luminate electric, legătorie de cărți, ateliere de croitorie etc.) [6, p. 7-8]. Școala era dotată cu cămin, „care emana pe atunci un miros de «Rusie veche», împreună cu locuința directoarei care «trăsnea a revoluție ca Siberia de albă»” [7, p. 149]. În 1936, Școala a obținut o vie cu suprafața de cca 7 ha. Pe baza acestui teren s-a format un lot experimental dirigit de Boris

Nemirovski care includea pomi fructiferi, grădină botanică, culturi agricole, plante medicinale. Pe baza acestui lot s-a format ierbare, colecții de semințe și insecte. În 1937, în scopul întreținerii elevilor săraci au fost organizate crescătorii de animale. Într-o clădire separată se afla spitalul dotat cu 52 de paturi. Era constituit din două secții: terapie și izolator (pentru boli infecțioase), baie, rufărie. Personalul era constituit dintr-un medic, o infirmieră și o soră de caritate. Elevele cu o sănătate precară se întreau în tabere de copii, la munte sau la mare.

După 1918 au fost angajate doar cadre didactice cu studii superioare. De exemplu, Maria Bulat a fost angajată la Eparhială după ce a absolvit Facultatea de Geografie a Universității din Iași, avându-l în calitate de șef de catedră pe soroceanul Gheorghe I. Năstase, autorul unor studii și articole istorico-geografice [8]. La fel, Maria Bulat a audiat prelegerile profesorilor notorii: Simion Mehedinți (venea temporar din Transilvania), Demarton (din Franța), Borcea, David, G. Brătianu, N. Iorga și I. Minea [9, p. 813]. În 1922, inspectorul școlii era protoiereul Evdochim Lesnic, absolvent al Academiei Teologice din Kiev [10, p. XV]. Cleopatra Vnoroschi (1911–2005), absolventă a Eparhialei, care ulterior a devenit o remarcabilă profesoară de psihologie la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău, relatează în memoriile ei: „La lecțiile de Limbă și Literatură Română, predate de mult iubita dna Elena Muhanov am învățat și am admirat frumusețea limbii, muzicalitatea ei. Când am intrat în școala primară aproape că nu cunoșteam limba română, dar la liceu am ajuns să fiu premiată nu numai în școală, dar și la «Tinerimea Română»” [11, p. 33-44].

Pe întreaga perioadă de existență a Eparhialei a funcționat un cor faimos [12]. În calitate de profesor de muzică și dirijor de cor a activat preotul-compozitor Alexandru Cristea [13]. Corul Eparhiei condus de Al. Cristea a fost cel care a interpretat în premieră cântecul „Limba noastră” după versurile lui Alexie Mateevici. Melodia compusă de profesorul de muzică „a provocat o furtună de emoții, ce a stârnit multe zile inimile și mințile oamenilor de cultură” [14,

p. 22]. În contextul unor evenimente festive organizate în cadrul școlii se solicita participarea și altor instituții de învățământ. De exemplu, la 19 noiembrie, Elena Alistar, directoarea Școlii Eparhiale, îi solicita directorului Școlii Reale „Alec Russo” permisiunea ca pedagogul Poroseci, împreună cu elevii din orchestră să participe la serbarea din 4 decembrie 1919, din cadrul instituției pe care o diriguia [15, f. 107].

Profesorii nu aveau mai mult de 15 ore pe săptămână, unii, degrevați de ore – 12, directoarea – 7, maiștri de dexterități – 18. Educatoarele foarte severe asistau la pregătirea elevelor pentru lecții, ajutându-le la asimilarea materialului, pregătirea temei [16, p. 16].

Spiritul didactic al Eparhialei rezidă în faptul că profesorii „nu se limitau doar la informații reci și date științifice plictisitoare”, ci tindeau să pătrundă în sufletul elevelor direcționându-le „spre idealuri mari, înălțătoare, încercau să formeze caractere” [17, p. 7]. Profesorii se bucurau de un larg prestigiu social și spiritual. La 23 februarie 1928, în apartamentele Școlii a fost sărbătorit, cu mare fast, preotul Pavel P. Giuciujna [18, p. 59-91].

Sub cupola Școlii Eparhiale funcționa Școala de Aplicații, care în anul școlar 1919–1920 avea înscrise în total 84 de eleve (73 de români și 11 de alte naționalități/etnii) [19, f. 10]. În același interval de timp, în clasa a V-a fundamentală învățau 35 de eleve; clasa a V-a divizionare – 26 de eleve; în clasa a VIII-a – 10 eleve [20, f. 16-17].

În 1922, Școala Eparhială avea peste 600 de eleve, în mare parte fete de preoți din Basarabia care deveneau după terminarea studiilor învățătoare [21, p. 81]. În cadrul instituției învățau eleve din jud. Botoșani, Lăpușna, Tighina, Orhei [22, f. 11-19]. Admiterea și promovarea în cadrul școlii era una dificilă. În anul școlar 1922–1923, în clasa a III-a primară, erau înscrise 18 eleve, una fiind retrasă din cauză de boală. Au frecventat regulat Școala 16 eleve, toate fiind promovate [23, f. 4]. În anul de studii 1930–1931, din 180 de candidate au fost admise doar 123, iar în 1934–1935, la Secția liceală erau înscrise 552 de eleve, fiind promovate doar 301 [24, p. 9].

Eparhistele pregăteau referate despre viața și activitatea scriitorilor, curente literare, dezvoltarea procesului literar contemporan. La Geografie, desenau în caiete speciale hărți (profesoara de geografie E. Nagacevski), se puneau accentul pe limbile străine, vorbeau fluent franceza (profesoară dra Scriban), limba germană (L. Zotta), limba latină (D. Hagimov), limba elină (C. Melighi). Se studia Anatomia și Fiziologia omului (E. Alistar), Religia (preoții Eudochim Lisnic, Ilie Tocan), Muzica (preotul Al. Cristea, M. Berezovski). În 1924, M. Ghirlea, profesorul de Geografie, avea o leafă de 1 080 lei și aceeași sumă o primea pentru gradatie. T. Cuminski, profesorul de Matematică avea un salariu de 1 080 lei și 540 lei pentru gradatie [25, f. 1 v.].

Se puneau accentul pe pregătirea practică. Profesoara de muncă Maria Pivivarov învăța elevele cum trebuiau cârpiți ciorapii și lenjeria, croșetatul, împletitul, broderia (fiecare elevă trebuia să brodeze o ie). La lecțiile de Gospodărie se învăța cum se spală geamurile și cercevelele, curățatul parchetului, dereticarea, pregătirea bucatelor (salate, mâncăruri din carne de vită și pasăre), dulciuri (dulceață, înghețată, fursecuri, torturi etc.) [26, p. 12-15]. „O absolventă a Școlii Eparhiale devenea o bună specialistă, dar și o bună gospodină și mamă” [27, p. 16].

Vara, elevele puteau să audieze cursurile la Universitatea Populară din Vălenii-de-Munte condusă de istoricul Nicolae Iorga. Se organizau excursii pe Dunăre, prin Transilvania, pe la lăcașurile sfinte din Moldova, Oltenia, Basarabia.

Elevele purtau vestimentație îngrijită și elegantă, uniforme bine călcate, cu gulerașe brodate, părul pieptănat era prins într-un fileu cu panglică de culoare neagră [28, p. 19].

Dormitoarele, aflate la etajul II al edificiului, se asemănau cu sălile cu coloane, segmentate în sectoare (pentru fiecare clasă), dispuneau de lavoare vechi și 30 de lavoare noi din faianță cu apă caldă și rece, patru dușuri, opt baioare mici pentru picioare, montate în podele. Seara, înainte de culcare se obișnuia să se citească literatură particulară, să se lucreze la gherghel, brodat, croșetat. „Dama de noapte” era supraveghetoarea din dormitor.

În zilele de 9–11 mai 1922, Constantin Angelescu, ministrul Instrucțiunii Publice, în comun cu autoritățile școlare locale, a întreprins o vizită de inspecție a școlilor din orașul Chișinău și împrejurimile acestuia. Peste tot s-au constatat mari succese în domeniul naționalizării învățământului, ceea ce a afirmat, referitor la unele școli, și în scris. Iată ce a scris ministrul în *Cartea de onoare* a Școlii Eparhiale: „Nu găsesc destule cuvinte pentru a exprima adâncă mea mulțumire Doamnei Directoare și Domnilor Profesori pentru modul cum conduc această școlară, [care] poate servi ca model celorlalte școli similare” [29, p. 81].

Directoarea Școlii Eparhiale (1 decembrie 1918 – 1 septembrie 1938) a fost Elena Alistar (1873–1956), absolventa acestei școli (1890), studentă la Facultatea de Medicină a Universității din Iași, membră a Sfatului Țării (21 noiembrie 1917 – 27 noiembrie 1918) [30, p. 46-48; 31, p. 7-8], membră a Comitetului de conducere a revistei „Moldova de la Nistru” [32, p. 100-123]. A fost adepta disciplinei școlare, a activismului social și național, a promovării portului popular [33, p. 127-130]. Este cunoscut cazul poetei Magda Isanos, nepoata directoarei, care luând apărarea unor colegi mai mari a fost pedepsită prin eliminarea din școală pe o săptămână, fapt ce a generat „greva foamei” printre eleve, acțiune însă subminată de mama Magdei, care alimenta insurgentele noaptea, pe ascuns, cu pâine, fructe, dulcețuri, prăjituri [34, p. 116]. Despre Elena Alistar se spunea că „nu se culca și nu putea adormi până nu venea prin dormitoare, să vadă dacă elevele s-au culcat, dacă în dormitor este cald, dacă este aerisit, după cum, la ora prânzului, trecea prin bucătărie, venea în sufragerie să știe dacă masa era corespunzătoare” [35, p. 7]. În epocă, „Doamnei de fier” i se dedicau poezii [36, p. 127]. Elena Alistar a fost înlocuită de Maria Dumitrescu (Usinevici), fosta directoare a Liceului de Fete „Principesa Ileana” din Tighina.

În toamna anului 1941, directoare a Liceului „Principesa Natalia Dadiani” a fost numită Elena Muhanov, profesoară de română la Liceul Eparhial de Fete din Chișinău. După reanexarea Basarabiei de către sovietici (1944), Muhanov

s-a refugiat în România, la Craiova, unde a trăit până la vârsta de 100 de ani. În timpul refugiei, Muhanov și-a schimbat numele în Mușatescu, temându-se să nu fie „repatriată” de sovietici.

În Școală se puneau accentul și pe activitatea extracurriculară. Sub egida instituției activa Cooperativa Școlară „Spiru Haret” [37, p. 80-81]. La Eparhială se organizau concursuri de învățat sarmale, masterclass de gătit, brodat, țesut, olărit, degustări de plăcinte și sarmale sau tombale de caritate [38, p. 132]. La 5 februarie 1922, elevele de la Eparhială au jucat piesa românească „Nobila cerșetoare”, dar și o piesă în limba franceză vizând viața fetelor la pension. „Piesa, având multe puncte de asemănare cu viața elevelor, care locuiesc ele însăși într-un internat” [39, p. 79]. Societatea Culturală „Iulia Hasdeu”, diriguată de profesoara de Limbă și Literatură Română E. Muhanov, edita revista literară „Ghiocelul”. Școala organiza întâlniri cu absolventele [40, p. 3].

Hramul școlii se sărbătorea în ziua de 21 noiembrie. Cu această ocazie se emitea o decizie specială a autorităților orașenești prin care se suspendau orele. Se făcea curățenie generală, se împodobeau cu crizanteme albe și cu broderii auditoriile: sala de festivități, lăcașul sfânt. Se aducea Icoana *Maicii Domnului de Hârbovăț* [41, p. 71-77]. Mitropolitul Gurie cu un sobor de preoți oficiau serviciul religios, apoi icoana era purtată prin toate sălile de clasă, dormitoare, sufragerie. Se servea o agapă la care se consuma tradiționala prăjitură „Napoleon”. Pentru elevele din clasele superioare, seara, se organiza un maiestuos bal, la care erau invitați elevi de la Seminarul Teologic, Liceul Militar [42, p. 22-23].

După ocuparea Basarabiei de către URSS, o parte din elevele de la Școala Eparhială s-au refugiat în România, menținând memoria instituțională a școlii.

În localul Eparhialei, sovieticii au fondat Institutul Pedagogic din RSSM. La 16 iulie 1941, Armata Roșie, forțată să se retragă din Basarabia, a minat edificiul. „A salvat-o moș Petru, paznicul, care a tăiat firele detonante în clipa când ultimul ostaș sovietic ieșea pe poarta școlii” [43, p. 126].

În toamna anului 1941, Școala și-a reluat activitatea sub numele Școala Eparhială Normală nr. 2 „Regina Mamă Elena”. Instituția a activat până în aprilie 1944, atunci când edificiul școlii a ars în întregime. Ulterior, pe locul școlii a fost edificată Uzina „Vibropribor”.

Școala Eparhială de Fete din Chișinău s-a manifestat plenar în viața educațională și cultural-spirituală din Basarabia. A reprezentat un centru de manifestare a energiilor intelectuale constituind o autentică punte de legătură dintre tradiții și modernizare. A fost fixată în memoria colectivă drept o pepenieră de creare a unor personalități cu un înalt nivel de cultură și identitate națională.

Referințe bibliografice:

1. Ețco Diana. *Școala Eparhială de Fete din Chișinău*. În: *Moldova*. Revistă social-culturală (Chișinău), nr. 7-8, 2007, p. 26.
2. Mitropolitul Gurie și revista „Luminătorul” / Ediție îngrijită și coordonată de Silvia Grossu și Viorel Cojocar. Chișinău: CEP USM (Continental Grup), 2022, 324 p.
3. Grati, Aliona. *Icoana mamei. Elisabeta Isanos în căutarea Magdei Isanos*. În: „Metaliteratură”, an. XII, nr. 1-2 (29), 2012, p. 24-38.
4. Simionescu, I. *Orașe din România*, ed. a II-a, rev. și ad. București: Editura „Cartea Românească”, 1929.
5. Simionescu, Eufrosina. *Amintiri din Chișinău*. În: „Opinia”, an. XXXVI, nr. 9699, 9701 și 9702, din 26, 28 și 29 iulie 1939, p. 1-2.
6. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi Ludmila, *Școala Eparhială de Fete din Chișinău*. Chișinău: Museum, 1995, 32 p.
7. Grati, Aliona. *Magda Isanos: „Între minu-tu-acesta care bate /și celălalt... În: Akademos*, nr. 1, 2016, p. 147-154.
8. Năstase, Gheorghe I. *Studii și articole istorico-geografice* / Ediție de Dinu Poștarencu. Chișinău: Editura Știința, 2021, 452 p.
9. Drachenberg, Constantin. *Amintiri despre profesorul maestru Maria Bulat*. În: *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor: (economie, societate, politică, cultură, istoria științei): în onoarea profesorului Demir Dragnev* /coord.: Sergiu Bacalov, Ion Valer Xenofontov. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan” (Institut), 2016, p. 813.
10. *Școala Eparhială de Fete din Chișinău*. În: *Anuarul Eparhiei Chișinăului și Hotinului (Basarabia)*: ed. oficială /alcăt. după date oficiale de C.N. Tomescu, secretarul General Arhiepiscopiei al Chișinăului și Ho-tinului. Chișinău: Tipografia Eparhială, 1922, p. XI-II-XVI.
11. Vnorovschi, Cleopatra. *O viață închinată în-vățământului*. Chișinău: Museum, 1999, 157 p.
12. Daniță, T. *Arta de interpretare corală din Ba-sarabia în proces de devenire (sf. sec. XIX – înc. sec. XX)*. Teză de dr. în studiul artelor. Chișinău, 2006, 194 p.
13. Vieru-Ișaeș, Maria. *Alexandru Cristea (1890–1942): Viața și activitatea reflectate în timp*. Chișinău: Civitas, 2001, 336 p.
14. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 22.
15. Agenția Națională a Arhivelor (infra: ANA), F. 1862, inv. 3, d. 3, f. 107.
16. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 16.
17. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 7.
18. Sărbătorirea Părintelui Pavel P. Giuciujna. În: „Luminătorul”, an. 61, nr. 13-14, 1–15 iulie 1928, p. 59-91.
19. ANA, F. 1862, inv. 13, d. 1, f. 10.
20. ANA, F. 1862, inv. 30, d. 7, f. 16-17.
21. Angelescu C., ministrul instrucțiunii, în Chișinău. În: *Școala*, nr. 9-10, 1922, p. 82.
22. ANA, DGAN, F. 1862, inv. 13, d. 30, f. 11-19.
23. ANA, DGAN, F. 1862, inv. 13, d. 1, f. 4.
24. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 9.
25. ANA, F. 1862, inv. 13, d. 13, f. 1 v.
26. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 12-15.
27. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 16.
28. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 19.
29. C. Angelescu, ministrul instrucțiunii. În: Chișinău..., p. 81.
30. Chiriac, Alexandru. *Membrii Sfatului Țării (1917–1918): Dicționar*. București: Editura Fundației Culturale Române, 2001, 174 p.
31. Юрий Греков, Румыния в лицах: Энциклопедия от А до Я. Chișinău: Editura Uniunii Scriitorilor, 1996, 175 p.
32. Negru, Gheorghe. *Intelectuali români din Ba-sarabia supuși represiunii în timpul Primului Război Mondial. Studiu de caz: Elena Alistar*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 1 (101), 2015, p. 100-123.
33. Barbă, Maria; Moraru, Anton. *Elena Alistar – pedagog de vocație, prima femeie în Sfatul Țării*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat „B.P. Has-deu” din Cahul*, vol. X, 2014, 2014, p. 127-130.
34. Isanos, Elisabeta. *Cosânzenii*. Timișoara: Edi-tura Artpress, 2005.

Fig. 1. Liceul Eparhial de Fete din Chișinău [44].

Fig. 2. Liceul Eparhial de Fete din Chișinău [45].

Fig. 3. Corul Școlii Eparhiale de Fete și Seminarului Teologic din Chișinău distins de Societatea Tinerimea Română cu Premiul excepțional onorific, 29 aprilie 1938 [46].

35. Vieru-Ișaeu, Maria. *Elena Alistar – deputat în Sfatul Țării, pedagog și promotoare a portului popular*. În: *Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografe și Istorie Naturală a Moldovei*, vol. 29 (42), 2018, p. 6-22.
36. Costenco, N. *Omagiu dnei Elena Alistar*. În: *Viața Basarabiei*, nr. 6/7, 1938, p. 127.
37. Hotinski, E. *Darea de seamă a Cooperative școlare „Spiru Haret” de pe lângă Școala Eparhială de fete din Chișinău*. În: *Ghiocelul*, nr. 1-4/1940, p. 80-81.
38. Barbă, Maria; Moraru, Anton. *Elena Alistar – pedagog de vocație, prima femeie în Sfatul Țării*. În: *Analele Științifice ale Universității de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul*, vol. X, 2014. Cahul, 2014, p. 127-130.
39. *Corespondențe*. În: *Școala*, nr. 5-6, 1922, p. 79.
40. *Absolventele Școli Eparhiale de Fete din Chișinău*. În: *Cuvântul Moldovenes*, 1930, 14 noiembrie, p. 3.
41. Moșneguțu, Ion. *Rolul spiritual și social al Icoanei Făcătoare de Minuni a Maicii Domnului de Hârbovăț*. În: Conferința științifică internațională *Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine*, Chișinău, 28-29 septembrie 2021, ediția a IV-a. Chișinău, 2021, p. 71-77.
42. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 22-23.
43. Vnorovschi, Cleopatra; Vnorovschi, Ludmila. *Op. cit.*, p. 126.
44. Biblioteca Națională a României. Cota arhivistică: nr. 19093
45. Biblioteca Națională a României. Cota arhivistică: nr. 19092.
46. Colecția foto Iurie Cojocaru.